Lyceum India Journal of Social Sciences || ISSN (Online): 3048-6513
Volume: 3 Issue: 7 || May 2026 || DOI: 10.5281/zenodo.20391312

महाराष्ट्रातील नगरपरिषद निवडणुकांचे (डिसेंबर २०२५) विश्लेषणात्मक अध्ययन: विशेष संदर्भ-वाशिम जिल्हा

डॉ. प्रमोदकुमार नंदेश्वर[1]

सारांश (Abstract) -

स्थानिक स्वराज्य संस्था या भारतीय लोकशाही व्यवस्थेचा पाया असून नगरपरिषद या शहरी प्रशासनाच्या महत्त्वाच्या घटक आहेत. स्थानिक स्वराज्य संस्था निवडणुका या भारतीय लोकशाहीचा कणा मानल्या जातात. शहर व निमशहरी भागातील नागरी प्रशासन थेट जनतेच्या सहभागातून चालवण्यासाठी नगरपरिषद निवडणुका अत्यंत महत्त्वाच्या असतात. डिसेंबर २०२५ मध्ये महाराष्ट्र राज्यात पार पडलेल्या नगरपरिषद निवडणुकांनी शहरी राजकारणातील बदलती राजकीय प्रवृत्ती स्पष्ट केली आहे. महाराष्ट्रात डिसेंबर २०२५ मध्ये झालेल्या निवडणुकांमध्ये २४६ नगरपरिषद व ४२ नगरपंचायती सहभागी झाल्या. एकूण ६,८५९ नगरसेवक पदे व २८८ नगराध्यक्ष पदे या निवडणुकांद्वारे भरली गेली आहेत.

प्रस्तुत संशोधन प्रबंधामध्ये महाराष्ट्रातील नगरपरिषद निवडणुकांचा सर्वसाधारण आढावा घेण्यात आला असून, वाशिम जिल्ह्याच्या विशेष संदर्भात पक्षनिहाय कामगिरी, मतदार सहभाग व निवडणूक निकालांचे सांख्यिकीय विश्लेषण करण्यात आले आहे. या संशोधनाचा मुख्य उद्देश म्हणजे महाराष्ट्रातील नगरपरिषद निवडणुकांचा अभ्यास करणे व वाशिम जिल्ह्यातील निवडणुकांचे सखोल विश्लेषण करणे हा आहे.

Keywords: नगरपरिषद निवडणूक, स्थानिक स्वराज्य संस्था, वाशिम जिल्हा, सांख्यिकीय विश्लेषण, मतदार वर्तन, नगरपरिषद रचना, नगरपरिषद अध्यक्ष, निवडणूक.

१. प्रस्तावना-

नगरपरिषद ही शहरी भागातील स्थानिक स्वराज्य संस्थेची महत्त्वाची रचना असून शहरांच्या विकासात्मक गरजांचे नियोजन व अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी त्यांच्यावर असते. स्थानिक पातळीवरील लोकशाही सुदृढ करण्यासाठी नगरपरिषद निवडणुका अत्यंत महत्त्वाच्या ठरतात. डिसेंबर २०२५ मध्ये महाराष्ट्रात झालेल्या नगरपरिषद निवडणुकांनी राज्यातील शहरी राजकारणाच्या स्वरूपात लक्षणीय बदल घडवून आणले.

[1] *उत्तमचंद बगडिया कला व वाणिज्य महाविद्यालय रिसोड, जिल्हा-वाशीम.*

२. अभ्यासाची उद्दिष्टे -

प्रस्तुत संशोधनाला निश्चित दिशा प्राप्त होण्यासाठी पुढील उद्दिष्टे मांडण्यात आली आहेत.

१) महाराष्ट्रातील नगरपरिषद निवडणुकांचा अभ्यास करणे.
२) वाशिम जिल्ह्यातील नगरपरिषद निवडणुकांचे विश्लेषण करणे.
३) पक्षनिहाय निवडणूक कामगिरीचे सांख्यिकीय विश्लेषण करणे.
४) मतदार सहभाग व स्थानिक राजकारणातील बदलांचा अभ्यास करणे.

३. संशोधनाची गृहितके–

गृहीतकांच्या आधार घेऊन संशोधन नियोजित उद्देशांची पूर्तता करू शकतो म्हणून प्रस्तुत संशोधनासाठी पुढील गृहीतके निर्धारित केली आहेत.

१) वाशिम जिल्ह्यातील नगरपरिषद निवडणुकांमध्ये युतीची प्रभावशून्यता दिसते.
२) वाशिम जिल्ह्यातील नगरपरिषद निवडणुकांमध्ये भारतीय जनता पक्षाचा प्रभाव दिसून येतो.

४. संशोधन पद्धती-

सदर संशोधन प्रबंधासाठी वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. अभ्यासासाठी द्वितीयक माहितीचा उपयोग करण्यात आला असून महाराष्ट्र राज्य निवडणूक आयोगाचे अहवाल, वृत्तपत्रे, तसेच अधिकृत संकेतस्थळे ही प्रमुख माहिती स्रोत आहेत.

५. महाराष्ट्रातील नगरपरिषदेचे अध्ययन-

महाराष्ट्रातील नगरपरिषद (Municipal Council) ही लहान शहरी भागांच्या प्रशासनासाठी स्थापन केलेली स्थानिक स्वराज्य संस्था आहे. ७४ व्या घटनादुरुस्तीनुसार नागरी स्थानिक संस्थांना घटनात्मक दर्जा प्राप्त झाला आहे. महाराष्ट्रात यांचा कारभार 'महाराष्ट्र नगरपरिषदा, नगरपंचायती व औद्योगिक नगरी अधिनियम, १९६५' नुसार चालतो.

नगरपरिषदेची सविस्तर माहिती खालीलप्रमाणे आहे:

५.१. नगरपरिषदेचे वर्गीकरण

शहराच्या लोकसंख्येनुसार नगरपरिषदांचे तीन मुख्य गटांत वर्गीकरण केले जाते:

- 'अ' वर्ग (Class A): ज्या शहराची लोकसंख्या १,००,००० पेक्षा जास्त आहे.
- 'ब' वर्ग (Class B): ज्या शहराची लोकसंख्या ४०,००० पेक्षा जास्त आणि १,००,००० पर्यंत आहे.

- 'क' वर्ग (Class C): ज्या शहराची लोकसंख्या ४०,००० किंवा त्यापेक्षा कमी आहे (साधारणपणे २५,००० पेक्षा जास्त). २५,००० पेक्षा कमी लोकसंख्या असलेल्या ग्रामीण भागातून शहरी भागात रूपांतरित होणाऱ्या क्षेत्रासाठी 'नगरपंचायत' स्थापन केली जाते.

५.२. राजकीय संरचना -

नगरपरिषदेचा कारभार निवडून आलेल्या लोकप्रतिनिधींमार्फत चालवला जातो.

- **नगरसेवक (Councillors):** शहराच्या विविध प्रभागांतून (Wards) प्रौढ मतदान पद्धतीने नगरसेवक निवडले जातात. त्यांचा कार्यकाळ ५ वर्षांचा असतो.
- **नगराध्यक्ष (President):** नगरपरिषदेचा हा सर्वोच्च राजकीय प्रमुख असतो. काही निवडणुकांमध्ये नगराध्यक्षांची निवड थेट जनतेतून होते, तर काही वेळा निवडून आलेले नगरसेवक आपल्यातून एकाची निवड करतात.
- **उपाध्यक्ष:** नगराध्यक्षांच्या अनुपस्थितीत ते कामकाज पाहतात.

५.३. प्रशासकीय संरचना -

नगरपरिषदेच्या दैनंदिन कामकाजासाठी शासनाकडून अधिकाऱ्यांची नियुक्ती केली जाते.

- **मुख्याधिकारी (Chief Officer):** नगरपरिषदेचा हा सर्वोच्च प्रशासकीय अधिकारी असतो. यांची नियुक्ती महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगामार्फत (MPSC) राज्य शासनाद्वारे केली जाते. नगरपरिषदेचे सर्व ठराव राबवण्याची जबाबदारी यांची असते.
- **इतर अधिकारी:** आरोग्य अधिकारी, अभियंता, शिक्षण अधिकारी आणि कर निरीक्षक हे मुख्याधिकाऱ्यांच्या मार्गदर्शनाखाली काम करतात.

५.४. नगरपरिषदेची प्रमुख कामे -

नगरपरिषदेची कामे दोन प्रकारात विभागली जातात: अत्यावश्यक (Obligatory) आणि ऐच्छिक (Discretionary).

- पाणीपुरवठा: शहराला शुद्ध पिण्याचे पाणी पुरवणे.
- सार्वजनिक आरोग्य: साफसफाई, कचरा व्यवस्थापन आणि सांडपाण्याची विल्हेवाट लावणे.
- दिवाबत्ती: रस्त्यांवर पथदिव्यांची सोय करणे.
- जन्म-मृत्यू नोंदणी: शहरात होणाऱ्या जन्म आणि मृत्यूची अधिकृत नोंद ठेवणे.
- शिक्षण व संस्कृती: प्राथमिक शिक्षण सुविधा पुरवणे आणि सार्वजनिक उद्याने, वाचनालये यांची देखभाल करणे.

- अग्निशमन दल: आगीसारख्या आपत्कालीन परिस्थितीत मदत पुरवणे.

५.५. उत्पन्नाची साधने -

नगरपरिषदेला विविध मार्गांनी निधी प्राप्त होतो:

- स्थानिक कर: घरपट्टी (Property Tax), पाणीपट्टी, दिवाबत्ती कर आणि व्यावसायिक कर.
- अनुदान: राज्य आणि केंद्र सरकारकडून मिळणारे विविध विकास निधी आणि अनुदान.
- इतर शुल्क: बाजार फी, परवाना शुल्क (License Fee) आणि दंड.

५.६. महत्वाचे मुद्दे-

- **निवडणूक:** नगरपरिषदेच्या निवडणुका राज्य निवडणूक आयोगामार्फत घेतल्या जातात.
- **आरक्षण:** नगरपरिषदेत महिलांसाठी ५०% जागा राखीव असतात. तसेच अनुसूचित जाती, जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांसाठी लोकसंख्येच्या प्रमाणात आरक्षण असते.
- **विद्यमान स्थिती:** महाराष्ट्रात सध्या सुमारे २४० पेक्षा जास्त नगरपरिषदा कार्यरत आहेत (उदा. रिसोड, बार्शी, सातारा, अचलपूर इ.).

६. महाराष्ट्रातील नगरपरिषद निवडणुका : एक सांख्यिकीय आढावा-

महाराष्ट्रातील शहरी विकासात आणि नागरी सुविधा पुरवण्यात नगरपरिषदांची भूमिका अत्यंत कळीची असते.डिसेंबर २०२५ मध्ये महाराष्ट्र राज्यात एकूण २४६ नगरपरिषद व ४२ नगरपंचायतींसाठी निवडणुका घेण्यात आल्या. या निवडणुकांद्वारे ६,८५९ नगरसेवक पदे भरली गेली. सुमारे १ कोटीहून अधिक मतदारांनी या निवडणूक प्रक्रियेत सहभाग नोंदविला. महाराष्ट्रातील नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या बळकटीकरणासाठी नगरपरिषदांच्या निवडणुका हा लोकशाहीचा एक अत्यंत महत्वाचा टप्पा मानला जातो. स्थानिक प्रशासनात पारदर्शकता आणि लोकसहभाग वाढवण्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगामार्फत या निवडणुकांचे काटेकोर नियोजन केले जाते. नुकत्याच पार पडलेल्या निवडणूक प्रक्रियेत आधुनिक तंत्रज्ञान आणि प्रचंड लोकसंख्येचा सहभाग दिसून आला.

६.१. निवडणुकीचे नियोजन आणि वेळापत्रक-

कोणतीही निवडणूक प्रक्रिया ही पूर्वनियोजित वेळापत्रकावर अवलंबून असते. २०२५ मधील नगरपरिषद निवडणुकांसाठी २ डिसेंबर २०२५ हा मुख्य मतदानाचा दिनांक निश्चित करण्यात आला होता. लोकशाही प्रक्रियेत काही तांत्रिक अडचणी किंवा कायदा व सुव्यवस्थेचा प्रश्न निर्माण झाल्यास पुनर्मतदानाची तरतूद असते. त्यानुसार, ज्या ठिकाणी निवडणुका पुढे ढकलल्या गेल्या किंवा पुनर्मतदानाची आवश्यकता भासली, तिथे २० डिसेंबर २०२५ रोजी मतदान प्रक्रिया पार पडली.

मतमोजणीच्या प्रक्रियेतही तत्परता दाखवण्यात आली. मुख्य मतदानाची मोजणी ३ डिसेंबर रोजी, तर दुसऱ्या टप्प्यातील मोजणी २१ डिसेंबर २०२५ रोजी पूर्ण करून जनमत स्पष्ट करण्यात आले.

६.२. मतदार संख्या आणि केंद्रांचे जाळे-

या निवडणुकीच्या व्याप्तीचा विचार करता, लोकशाहीचा हा उत्सव किती मोठा होता हे लक्षात येते. या प्रक्रियेत महाराष्ट्रातील सुमारे १ कोटी ७ लाख मतदारांनी आपल्या मतदानाचा हक्क बजावला. एवढ्या मोठ्या प्रमाणावर होणारे मतदान सुरळीत पार पाडण्यासाठी प्रशासनाने राज्यामध्ये १३,३५५ मतदान केंद्रांचे जाळे विणले होते. प्रत्येक केंद्रावर पुरेसा पोलीस बंदोबस्त आणि निवडणूक कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती करण्यात आली होती, जेणेकरून मतदारांना कोणत्याही अडथळ्याशिवाय मतदान करता येईल.

६.३. मतदान पद्धत: तंत्रज्ञानाचा वापर-

आधुनिक काळातील निवडणुकीचे मुख्य वैशिष्ट्य म्हणजे पारदर्शकता आणि वेग. महाराष्ट्रातील या नगरपरिषद निवडणुकांसाठी इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रांचा (EVM) वापर करण्यात आला. ईव्हीएममुळे मतदानाची प्रक्रिया सुलभ झालीच, शिवाय मतमोजणी अत्यंत जलद गतीने करणे शक्य झाले. यामुळे मानवी चुकांची शक्यता कमी होऊन निवडणूक प्रक्रियेवरील जनतेचा विश्वास अधिक दृढ झाला आहे.

तक्ता १ : महत्त्वाचे सांख्यिकी तपशील एका दृष्टिक्षेपात

अ.क्र.	**तपशील**	**माहिती**
१	मुख्य मतदान तारीख	२ डिसेंबर २०२५
२	मतदान पद्धत	इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र (EVM)
३	एकूण मतदार	सुमारे १ कोटी ७ लाख
४	एकूण मतदान केंद्रे	१३,३५५
५	मतमोजणी	३ आणि २१ डिसेंबर २०२५

७. महाराष्ट्रातील नगरपरिषद निवडणूक: आरक्षण आणि सामाजिक सर्वसमावेशकता-

महाराष्ट्रातील नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका या केवळ सत्तेच्या समीकरणासाठी नसून, त्या सामाजिक न्यायाचा आणि सर्वसमावेशकतेचा एक महत्त्वाचा दस्तऐवज आहेत. नुकत्याच पार पडलेल्या नगरपरिषद निवडणुकीतील आरक्षणाची आकडेवारी पाहता, लोकशाहीच्या तळागाळापर्यंत पोहोचलेल्या विकेंद्रीकरणाचे स्पष्ट चित्र समोर येते. यामध्ये महिला, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर मागासवर्गीय (OBC) अशा सर्वच घटकांना लोकसंख्येच्या प्रमाणात प्रतिनिधित्व देण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

७.१. महिला सक्षमीकरण: ३,४९२ जागांचा निर्णायक वाटा

या आकडेवारीतील सर्वात लक्षवेधी बाब म्हणजे महिलांसाठी राखीव असलेल्या ३,४९२ जागा. महाराष्ट्राने स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये महिलांना ५०% आरक्षण देण्याचे धाडसी पाऊल उचलले आहे, ज्याचे प्रतिबिंब या संख्येत उमटले आहे. एवढ्या मोठ्या प्रमाणात महिलांचा सक्रिय राजकारणात होणारा प्रवेश हा केवळ संख्येपुरता मर्यादित नसून, यामुळे स्थानिक विकासाच्या प्रक्रियेत महिलांचा दृष्टिकोन आणि नेतृत्व गुण प्रभावी ठरणार आहेत. ३,४९२ जागांवर महिलांचे निवडून येणे हे भविष्यातील सक्षम महिला नेतृत्वासाठी एक मोठी संधी आहे.

७.२. अनुसूचित जाती व जमातींचे प्रतिनिधित्व

सामाजिक न्यायाच्या भूमिकेतून भारतीय संविधानाने दिलेल्या अधिकारानुसार, अनुसूचित जाती (SC) आणि अनुसूचित जमाती (ST) यांच्यासाठी जागांचे आरक्षण निश्चित केले जाते.

- अनुसूचित जाती: या प्रवर्गासाठी ८९५ जागा आरक्षित करण्यात आल्या आहेत.
- अनुसूचित जमाती: दुर्गम आणि आदिवासी भागातील शहरी केंद्रांमध्ये या प्रवर्गाचे प्रतिनिधित्व सुनिश्चित करण्यासाठी ३३८ जागा देण्यात आल्या आहेत.

या आरक्षणाद्वारे समाजातील वंचित घटकांचा प्रशासकीय प्रक्रियेतील सहभाग वाढून, त्यांच्या समस्यांना स्थानिक सभागृहात अधिकृत वाचा फुटण्यास मदत होते.

७.३. इतर मागासवर्गीय (OBC) आरक्षण

आरक्षणाच्या या रचनेत इतर मागासवर्गीयांचा (OBC) सहभाग अत्यंत महत्त्वाचा आहे. दिलेल्या आकडेवारीनुसार, या प्रवर्गासाठी १,८२१ जागा आरक्षित आहेत. ओबीसी आरक्षणावरून निर्माण झालेली कायदेशीर आव्हाने आणि त्यानंतर मिळालेले हे प्रतिनिधित्व राज्याच्या राजकीय समतोलाच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण आहे. १,८२१ जागांच्या माध्यमातून बहुजन समाजातील विविध जाती-जमातींना शहराच्या विकास आराखड्यात निर्णय घेण्याची संधी प्राप्त झाली आहे. या आरक्षण रचनेचा सारांश खालीलप्रमाणे मांडता येईल:

तक्ता 2 : विविध जाती-जमातींचे आरक्षण

अ.क्र.	आरक्षण प्रकार	जागा
१	महिला	३,४९२
२	अनुसूचित जाती	८९५
३	अनुसूचित जमाती	३३८
४	ओबीसी	१,८२१

नगरपरिषद निवडणुकीतील आरक्षणाची ही विभागणी असे दर्शवते की, लोकशाही ही केवळ बहुसंख्यांकांची नसून ती सर्व घटकांची भागीदारी असलेली प्रक्रिया आहे. महिलांचा मोठा सहभाग आणि अनुसूचित जाती-जमाती व ओबीसी घटकांना मिळालेले प्रतिनिधित्व यामुळे स्थानिक प्रशासनात सामाजिक विविधता जपली गेली आहे. ६,५०० पेक्षा जास्त राखीव जागांच्या माध्यमातून होणारी ही निवड प्रक्रिया महाराष्ट्रातील नागरी प्रशासनाला अधिक प्रगल्भ आणि सर्वसमावेशक बनवणारी ठरेल. या आरक्षणामुळे स्थानिक स्तरावर नेतृत्वाच्या नव्या संधी निर्माण झाल्या असून, सर्व घटकांच्या सामूहिक प्रयत्नातून शहरांचा सर्वांगीण विकास होण्यास निश्चितच मदत होईल.

८. मतदार सहभाग -

डिसेंबर २०२५ मध्ये पार पडलेल्या महाराष्ट्रातील नगरपरिषद आणि नगरपंचायत निवडणुकांमधील मतदार सहभाग हा लोकशाहीच्या दृष्टीने अत्यंत उत्साहवर्धक राहिला आहे. नगरपरिषदांच्या निवडणुकीत साधारणपणे मोठ्या शहरांच्या (महानगरपालिका) तुलनेत मतदानाची टक्केवारी अधिक असते. दिलेल्या आकडेवारीच्या आणि निवडणूक निकालांच्या संदर्भात मतदार सहभागाचे विश्लेषण खालीलप्रमाणे आहे:

८.१. एकूण मतदानाची टक्केवारी -

- राज्य सरासरी: २ डिसेंबर २०२५ रोजी झालेल्या पहिल्या टप्प्यातील मतदानाची सरासरी टक्केवारी सुमारे ७०% ते ७३% दरम्यान राहिली.
- महानगरपालिकांच्या तुलनेत सहभाग: जानेवारी २०२६ मध्ये झालेल्या महानगरपालिकांच्या निवडणुकीत मतदानाची टक्केवारी ५०-५५% च्या आसपास होती, त्या तुलनेत नगरपरिषद क्षेत्रात मतदारांनी अधिक सक्रियता दाखवली.

८.२. मतदार सहभागाचे प्रमुख पैलू

- **महिला मतदारांचा सहभाग:** नगरपरिषदांमध्ये महिलांसाठी ५०% आरक्षण असल्यामुळे महिला मतदारांचा आणि उमेदवारांचा सहभाग लक्षणीय होता. अनेक ठिकाणी पुरुषांच्या तुलनेत महिला मतदानाची टक्केवारी ३-४ टक्क्यांनी जास्त नोंदवण्यात आली.
- **युवा मतदार:** सुमारे १ कोटी ७ लाख एकूण मतदारांपैकी नवमतदारांची (१८-२५ वयोगट) संख्या मोठी होती, ज्यांनी पहिल्यांदाच ईव्हीएम (EVM) द्वारे स्थानिक सरकार निवडण्यासाठी उत्साह दाखवला.
- **मतदान केंद्रांची उपलब्धता:** १३,३५५ मतदान केंद्रांच्या विकेंद्रित जाळ्यामुळे ग्रामीण आणि निमशहरी भागातील मतदारांना मतदानासाठी लांब जावे लागले नाही, ज्यामुळे सहभाग वाढण्यास मदत झाली.

८.३. विभागवार मतदानाची कल -

नगरपरिषद निवडणुकांमध्ये प्रादेशिक स्तरावर मतदानाची टक्केवारी खालीलप्रमाणे दिसून आली:

तक्ता ३ : मतदानाची टक्केवारी

अ.क्र.	विभाग	अंदाजित मतदानाची टक्केवारी
१	विदर्भ (अमरावती व नागपूर विभाग)	७२% - ७५%
२	मराठवाडा	७०% - ७४%
३	पश्चिम महाराष्ट्र	७४% - ७८%
४	कोकण आणि उत्तर महाराष्ट्र	६५% - ७०%

विदर्भातील अमरावती विभागांतर्गत येणाऱ्या वाशिम (उदा. रिसोड) आणि अकोला जिल्ह्यातील नगरपरिषदांमध्ये मतदानाची टक्केवारी ७५% पर्यंत पोहोचली होती. स्थानिक पातळीवरील चुरस आणि थेट नगराध्यक्ष निवडीची शक्यता (काही ठिकाणी) यामुळे हा सहभाग वाढल्याचे दिसून येते. यावरून असे दिसते की लहान शहरांमध्ये स्थानिक प्रश्नांमुळे मतदार सक्रिय राहतात.

८.४. सहभाग वाढण्याची कारणे-

१. **स्थानिक प्रश्न:** रस्ते, पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता यांसारख्या थेट दैनंदिन जीवनाशी निगडित प्रश्नांमुळे शहरी नागरिक मतदानासाठी बाहेर पडले.
२. **राजकीय चुरस:** महायुती आणि महाविकास आघाडी यांच्यातील थेट संघर्षामुळे कार्यकर्त्यांनी मतदारांना केंद्रापर्यंत नेण्यासाठी मोठी मेहनत घेतली.
३. **ईव्हीएम (EVM) आणि जनजागृती:** राज्य निवडणूक आयोगाचे 'व्होटर अवेअरनेस' कार्यक्रम आणि ईव्हीएममुळे झालेली सुलभ प्रक्रिया यामुळे मतदानाचा वेळ वाचला.

या निवडणुकांमधील प्रचंड मतदार सहभाग हा दर्शवतो की, स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या माध्यमातून सत्तेचे विकेंद्रीकरण करण्याच्या प्रक्रियेवर जनतेचा गाढा विश्वास आहे. राजकारणाचे अभ्यासक म्हणून याकडे पाहताना, उच्च मतदान हे सहसा 'सत्ताधारी विरोधात कौल' किंवा 'प्रचंड राजकीय ध्रुवीकरण' या दोन गोष्टींचे संकेत देते.

९. महाराष्ट्र राज्यस्तरीय निकाल - विश्लेषण

९.१ पक्षनिहाय नगरसेवक संख्या-

भाजप हा राज्यातील सर्वात मोठा पक्ष म्हणून पुढे आला. शिवसेना शिंदे गटाने महाराष्ट्रात द्वितीय स्थान प्राप्त केले आहे. राष्ट्रवादी अजित पवार गट व कॉंग्रेस पक्षाचे स्थान महाराष्ट्रात तृतीय आहे. अपक्ष व उर्वरित पक्षाचे स्थान नगरपरिषदेत महत्त्वपूर्ण नसल्याचे दिसून येते.

तक्ता ४ : पक्षनिहाय नगरसेवक

अ.क्र.	पक्ष	नगरसेवक संख्या	टक्केवारी
१	भाजप	२,४३१	३५.४%
२	शिवसेना (शिंदे)	१,०२५	१५%
३	राष्ट्रवादी (अजित पवार)	९६६	१४.१%
४	काँग्रेस	१,००६	१४.६%
५	इतर / अपक्ष / AIMIM	उर्वरित	—

१०. वाशिम जिल्ह्यातील नगरपरिषद निवडणुका-

वाशिम जिल्ह्यात वाशिम, रिसोड, करंजा व मंगरूळपीर या नगरपरिषदांमध्ये निवडणुका पार पडल्या. या निवडणुकांमध्ये बहुपक्षीय राजकीय स्पर्धा दिसून आली. पक्षनिहाय निवडून आलेल्या उमेदवारांची संख्या खालील प्रमाणे आहे.

तक्ता ५ : वाशिम जिल्ह्यातील पक्षनिहाय नगरसेवक संख्या

अ.क्र.	पक्ष	नगरसेवक संख्या
१	भारतीय जनता पक्ष	४९
२	AIMIM	२०
३	काँग्रेस	१८
४	शिवसेना (शिंदे)	१३
५	शिवसेना (उद्धव)	१२
६	राष्ट्रवादी काँग्रेस (अजित पवार)	६
७	अपक्ष	६

भाजप सर्वात मोठा पक्ष ठरला, मात्र AIMIM दुसऱ्या क्रमांकाचा पक्ष म्हणून पुढे आला आहे ही वाशिम जिल्ह्यासाठी महत्त्वाची राजकीय घडामोड आहे.

१०.१ नगरपरिषदनिहाय निकाल-

या निवडणुकीमध्ये नगरपरिषद मधील सत्ता बदल झालेले दिसून येते. भाजपाचे जिल्ह्यात प्रभुत्व निर्माण झालेले आहे. महाराष्ट्रातील भाजपा सत्तारूढ पक्ष असल्यामुळे याचे प्रभाव या निकालात दिसून येते. नगरपरिषदेमधील विजय पक्षाचे विवरण खालील प्रमाणे आहे.

Lyceum India Journal of Social Sciences || ISSN (Online): 3048-6513
Volume: 3 Issue: 7 || May 2026 || DOI: 10.5281/zenodo.20391312

तक्ता ६ : नगरपरिषदनिहाय निकाल

अ.क्र.	नगरपरिषद	विजयी पक्ष
१	वाशिम	भाजप
२	रिसोड	भाजप
३	करंजा	AIMIM
४	मंगरूळपीर	राष्ट्रवादी काँग्रेस
५	मालेगाव (ना.पं.)	शिवसेना (शिंदे)

वासिम नगरपरिषदेत भाजपा, रिसोडमध्ये नगर परिषदेत भाजपा, कारंजा नगरपरिषदेत एमआयएम, मंगरूळ नगर परिषदेत राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष, मालेगाव नगर परिषदेत शिवसेना शिंदे गटाने सत्ता स्थापन केली आहे.

१०.२ महत्वाचे निरीक्षणे

- वाशिम व रिसोडमध्ये भाजपची मजबूत संघटनात्मक पकड
- करंजामध्ये AIMIM चा अनपेक्षित विजय
- मंगरूळपीरमध्ये राष्ट्रवादी काँग्रेसचा प्रभाव
- बहुपक्षीय स्पर्धेमुळे नगरपरिषदांमध्ये सत्तासंतुलन

१०.३ मतदार वर्तन

या निवडणुकीमध्ये मतदाराचे वर्तन स्थानिक पातळीवर बदलताना दिसून येते. मतदाराने मतदाराची प्रतिमा स्थानिक पातळीवर कशी आहे याचा विचार करून मतदान केले आहे. निवडणुकीमध्ये पाणीपुरवठा, रस्ते, स्वच्छता इत्यादी मुद्द्यांना महत्त्व दिले आहे. तसेच कारंजा सारख्या मुस्लिम बहुल नगर परिषदेमध्ये समुदायावर आधारित मतदान झालेले दिसून येते. धर्माचे प्राबल्य या निवडणुकीत मतदाराच्या वर्तनातून दिसून येते.

१०.४. परिणाम व भविष्यातील परिणाम

- बहुपक्षीय नगरपरिषदांमुळे समन्वयात्मक कारभाराची गरज
- लहान पक्षांचा उदय
- आगामी विधानसभा व महापालिका निवडणुकांसाठी संकेत

वरील सांख्यिकीय माहितीच्या विश्लेषणावरून असे निदर्शनास येते की भारतीय जनता पक्षाने वाशिम जिल्ह्यात तुलनेने मजबूत स्थान प्राप्त केले आहे. तथापि, AIMIM चा उदय हा जिल्ह्यातील राजकीय बहुविधतेचे द्योतक आहे. स्थानिक प्रश्न, उमेदवारांची प्रतिमा व सामाजिक घटक यांचा मतदारांच्या निर्णयावर लक्षणीय प्रभाव दिसून येतो.

११. निष्कर्ष

नगरपरिषदेच्या निवडणुका केवळ प्रतिनिधी निवडण्याचे साधन नसून, त्या शहराच्या विकासाची दिशा ठरवणाऱ्या असतात. १ कोटीहून अधिक मतदारांचा सहभाग आणि १३ हजारांहून अधिक केंद्रांचे नियोजन हे प्रशासकीय कौशल्याचे उत्तम उदाहरण आहे. ईव्हीएम सारख्या तंत्रज्ञानामुळे ही प्रक्रिया अधिक सक्षम झाली असून, स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या माध्यमातून तळागाळातील लोकांपर्यंत लोकशाही पोहोचण्यास यामुळे मोठी मदत झाली आहे. डिसेंबर २०२५ मधील महाराष्ट्रातील नगरपरिषद निवडणुकांनी स्थानिक लोकशाही अधिक सक्षम केली आहे. वाशिम जिल्ह्यातील निकालांवरून स्पष्ट होते की एकाधिकारशाहीपेक्षा बहुपक्षीय राजकीय रचना अधिक प्रभावी होत आहे. भविष्यातील शहरी प्रशासन व स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या अभ्यासासाठी हा संशोधन प्रबंध उपयुक्त ठरतो. या अभ्यासातून स्थानिक राजकारणातील बहुपक्षीय स्पर्धा व मतदार वर्तनातील बदल अधोरेखित होतात. डिसेंबर २०२५ मधील महाराष्ट्र नगरपरिषद निवडणुका या स्थानिक लोकशाहीसाठी अत्यंत महत्त्वाच्या ठरल्या.
वाशिम जिल्ह्यातील निकालांनी स्पष्ट केले की —

- भाजप हा प्रमुख पक्ष आहे
- मात्र मतदार पर्याय शोधत आहेत
- स्थानिक मुद्दे व नेतृत्व निर्णायक ठरते

या निवडणुकांनी महाराष्ट्रातील शहरी राजकारणाचा बदलता चेहरा स्पष्ट केला आहे.

संदर्भसूची-

आगलावे प्रदीप, ग्रामीण समाजशास्त्र, श्री साईनाथ प्रकाशन नागपूर, २००९, पृ. ८७

टाइम्स ऑफ इंडिया

नांदेडकर, वि. जी., पंचायत राज एक विश्लेषणात्मक परामर्श, के. सागर प्रकाशन पुणे, २००८,पृ.१०

महाराष्ट्र राज्य निवडणूक आयोग – निवडणूक अहवाल.

श्रीनिवास एम. एन. आधुनिक भारत मे सामाजिक परिवर्तन, राजकमल प्रकाशन दिल्ली, २००७ पृ.५६.

श्रीवास्तव सुद्धाकर, महिला शोषण व मानवाधिकार, अर्जुन पब्लिशिंग हाऊस, नई दिल्ली,पृ.४३

साबळे उद्धव, ग्रामसेवक आणि त्यांची ग्रामपंचायत, खोजे ग्रामीण विकास प्रतिष्ठान, चंद्रपूर,२००७ पृ.३५

www.loksatta.com

Publisher's Note: *The views and opinions expressed in this article are solely those of the author(s) and do not necessarily reflect those of the publisher, editors, or the editorial board.*